

Бојан Д. ПАНИЋ*

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за историју

Мирослав Д. ПЕШИЋ**

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за историју

СТАЊЕ НА ГРАНИЦИ КРУШЕВАЧКОГ ОКРУГА ОД 1839. ДО 1843. ГОДИНЕ

Айсиракиј: У раду је дат приказ стања на граници Крушевачког округа у периоду након абдикације кнеза Милоша до успостављања уставобранитељске епохе и времена кнеза Александра Карађорђевића. Крушевачки округ је био погранични и то је условило сталне упаде Турака и Арбанаса, који су се огледали у нелегалним преласцима, неовлашћеној трговини, непоштовању карантинских правила, крађи стоке која је у овом периоду била на врхунцу, али је настављена и током целокупне владавине уставобранитеља. Јошанички и Кознички срез су посебно били угрожени, али ништа боље стање није било и у Бугар Моравском и Крушевачком срезу. Српске власти су реаговале, обавештавале представнике званичне османске власти, али и на све друге начине гледале да сачувају своју територију, а самим тим и аутономију.

Кључне речи: Бугар Моравски срез, граница, Јошанички срез, кордонопреступници, Кознички срез, крађа стоке, Крушевачки срез.

Крушевачка нахија прикључена је Кнежевини Србији након Хатишерифа из 1833. године. Наредне године извршено је разграничење. Граница Крушевачке нахије простирала се од Суповца преко Малог и Великог Јастрепца, Бато-та, Лепенца, Шошића, Копаоника, где је ишла до реке Ибар код села Јариња које је било део Крушевачке нахије/округа, до ушћа реке Рашке у Ибар (Петровић 1901²: 297; 299; 320–324; Љушић 2004: 43; Стојанчевић 1995: 237; Илић 2022: 307–309).

* Докторант, Филозофски факултет у Нишу, ORCID 0009-0007-2354-2856, bojanscp@gmail.com

** Вандредни професор, Филозофски факултет у Нишу, ORCID 0000-0002-9249-0646, miroslav.pesic@filfak.ni.ac.rs

Још након разграничења извршеног 1834. проблеми на граници Крушевачког округа постајали су актуелни. Посебно је било проблема у Козничком, Бугар Моравском и Јошаничком срезу. Од већих сукоба могуће је издвојити оне из 1834. на простору Јанкове клисуре, затим код села Шошића и Брзећа, Вукањске карауле, да би 1837. поново дошло до сукоба на простору Козничког среза, када ће доћи и до рањавања капетана козничког среза Милосава Браљинца. И у наредним годинама долазиће до сукоба и нелегалних прелазака (Марковић-Мишковић 2010: 206; Љушић 2004: 326–328; Бојић 2009: 173–174;176; Стојанчевић 1995: 226–228; Илић 2022: 313).

Стање на граници Крушевачког округа било је нарочито тешко у периоду након абдикације кнеза Милоша Обреновића и није се битније мењало током периода владавине уставобранитеља.

Након промене на престолу Кнежевине Србије 1839. арбанашки и турски одреди су стално изазивали узнемиреност, али и проверу спремности српских пограничних служби да интервенишу и сачувају српску аутономију. Ипак, подршка руског цара и османског султана новој уставобранитељској власти имала је велики значај у спречавању евентуалних упада и напада на српске пограничне области (Савић 2021: 256–258; 266–267)

Средином 1840. начелник Козничког среза известио је да људи из Турске непрестано прелазе границу, највише ради куповине хране. Погранични стражари карауле Шошићи су током редовног патролирања ноћу 22. јуна ухватили тројицу људи који су са собом водили пет коња. Они су затворени у једну кошару, али су двојица преступника успела да побегну повевши три коња са собом. Пошто су и даље била на снази санитарска правила, тражено је од Алексиначког карантина да пошаљу једног латова који је требало да поменута лица отпрати до карантина, као и све оне који су били у контакту са преступницима. И на караулама Бећировцу и Кошарама ухваћени су преступници са 14 коња и сви су затворени на караули у Мрамору. У вези са кордонопреступницима, Министарство унутрашњих дела предлагало је кнезу да их треба најстрожије казнити, одузети им имања, али и наградити стражаре који су их ухватили. Кнез Михаило Обреновић је сматрао да сва лица која су неовлашћено прешла границу треба послати надлежном суду, који је требало да након суђења утврди висину казне, сразмерно учињеном прекршају. У међувремену су десеторица преступника предати суду, док су осморица успели да побегну, али је при Начелству остала њихова храна и рачуни.¹

Начелник Јошаничког среза цели капетан Филип Прибаковић известио је о хватању појединих људи који су прешли из Турске у Кнежевину Србију ради куповине жита на караули Гувништу са шест коња. Сви су похватани и затворени.

1 Државни Архив Србије (=ДАС), Министарство унутрашњих дела (=МУД) – Полицајно одељење (=П), 1840, Ф I, Р 18, Начелство Крушевачког округа – Министарству унутрашњих дела, 14. јун 1840; Министарство унутрашњих дела – кнезу, 18. јун 1840; Кнез Михаило М. Обреновић – Министарству унутрашњих дела, 1. јул 1840; Начелство Крушевачког округа – Министарству унутрашњих дела, 29. август 1840. године.

Када је буљукбаша поменуте карауле Танаско Лисинац сазнао да су неки људи из села Борова Глава прешли неовлашћено у Кнежевину Србију и отишли према Морави ради куповине хране, организовао је четворицу стражара и сачекали су их током повратка код места Елице, изнад села Крива Река. Током јуна 1840. успели су да ухвате тројицу наоружаних људи који су са собом водили шест коња натоварених житом. Како је наведено у рапорту старешине Прибаковића, када су видели да су преступници наоружани, они узимају „едну добру батину“ и крећу на преступнике који остављају оружје. Након тога су везани, одузето им је оружје и сви су отишли на караулу. На основу Уредбе о уређењу пограничних састанака, обавеза Начелства била је да обавести најближи састанак, у овом случају Рашки, и да затражи санитетског службеника који је требало да изврши чишћење кордонопреступника и свих сељана са којима су били у контакту „прописаним начином манипулације“. Након тога слати су Окружном суду на даљи поступак, што је и током наведеног случаја учињено.²

У вези са кордонопреступницима, Начелству Крушевачког округа обраћали су се и нишки мухѧфиз Ферик Сабри Мустафа-паша и новопазарски муселим Мемет-ефендија. Они су тражили да се Младен Чеља, Максим и Милосав из Равништа пусте из затвора. Ипак, радило се о лицима која су имала више престапа, чак и крађе стоке, па Начелство није могло да удовољи турским захтевима, што је још један од показатеља да су иза злочина и зулума вршених на граници Крушевачког округа стајали званични представници турске власти. На маргинама сачуваних докумената које су послали турски представници поред поменутих лица стајала су и имена: Митар, Мијаило, Јовица, Вучко, Милош, Вукосав. Један од аргумената турских званичника био је и тај да су они у неким сличним случајевима након хватања таквих лица на својој територији исте отпратили до границе, а нису их хапсили, па су то исто тражили и у овим случајевима³ (Савић 2021: 287–288).

Суд Крушевачког округа послао је списак ухапшених кордонопреступника 22. августа 1840. који су се налазили у затвору (табела 1), као и списак са лицима која су успела да побегну из затвора (табела 2). Министарства су даље проследила другим окружним начелствима ради обавештења уколико се наведена лица појаве да их ухапсе и пошаљу Окружном суду у Крушевцу.⁴

2 ДАС, МУД – II, 1840, Ф II, Р 13, Начелство Крушевачког округа – Министарству унутрашњих дела, 30. мај 1840; Начелство Јошаничког среза – Начелству Крушевачког округа, 27. мај 1840. године; Министарство унутрашњих дела – Начелству Крушевачког округа, 7. јун 1840. године. Министарство унутрашњих дела – Начелству Крушевачког округа, 18. септембар 1840. године.

3 ДАС, МУД – II, 1840, Ф XIV, Р 159, Начелство Крушевачког округа – Министарству унутрашњих дела, 4. јул 1840. године.

4 У наредним месецима Окружна начелства су слала обавештења да поменут лица нису пронашли на територијама њихових округа. ДАС, МУД – II, 1840, Ф XV, Р 4, Министарство правосуђа и просвете – Министарству унутрашњих дела, 16. август 1840; Министарство унутрашњих дела – Свим окружним начелницима и управи вароши Београда, 17. август 1840. године.

Табела 1. Списак ухваћених кордонопреступника који су се налазили у затвору у Крушевцу августа 1840. године

Број	Име и презиме	Место боравка	Износ купљене хране	Број коња	Примедбе
1.	Младен Чеља	Равниште	196 ока	2 коња	
2.	Мијаило Милоевић	Бозолин		2 коња	Ухваћени чим су прешли границу и послати капетану Протићу
3.	Гмитар Стевановић	Бозолин		2 коња	
4.	Давид Гавриловић	Кричић		2 коња	Ухваћени одмах након преласка границе
5.	Ђорђе Стефановић	Кричић		2 коња	
6.	Вучко Миловановић	Радоње	143 оке	2 коња	
7.	Јован Ђурђевић	Бело Поље	91 ока	1 коња	
8.	Милош Миљковић	Парада	200 ока	2 коња	
9.	Тома Радоичић	Борова глава	312 ока	3 коња	
10.	Јанко Томић	Дренова	177 ока	2 коња	
Укупно:			1119 ока	20 коња	

Тома Радоичић и Јанко Томић првобитно су били ухваћени на Копаонику са купљеним житом, које им је одузето, а њих је буљукбаша истукао и пустио их на коњима да оду у Турску. Након четири недеље, преваром су домањени код капетана Филипа Прибаковића и одмах чим су прешли границу бивају похватани, послати у Рашки састанак на контумац и након тога допраћени у суд.

Табела 2. Списак кордонопреступника који су успели да побегну из затвора и за којима се трагало

Број	Име и презиме	Место боравка	Износ купљене хране	Број коња	Примедбе
1.	Максим Петровић	Равниште	145 ока	2 коња	
2.	Милосав Ђорђевић	Равниште	195 ока	2 коња	
3.	Јовица Петровић	Бозолин		1 коња	Ухваћен чим је прешао границу
4.	Сава Стевановић	Бело Поље	185 ока	2 коња	
5.	Вукосав Милутиновић	Бабице	88 ока	1 коња	
6.	Филип Кричанин	Кричић	38 ока	1 коња	
7.	Милић Кричанин	Кричић	38 ока	1 коња	
8.	Еремија Рајчевић	Борова глава	38 ока	1 коња	
Укупно:			727 ока	11 коња	

У извештају је додато још осам коња и два ждребета који су остали након бекства поменутих људи, тако да се при суду у Крушевцу налазило 39 коња, два ждребета и 1846 ока хране.

КРАЂА СТОКЕ

На основу извештаја среских начелника Крушевачког округа упућиваних окружном начелнику и министарствима сазнајемо да је у периоду од 1840. до 1842/43. крађа стоке на простору Крушевачког округа била веома изражена. Крађе стоке у Крушевачком округу интензивирале су од 1840. године. Надлежна министарства обавештавала су турске паше и бегове, али стока није враћена, а често није било никаквог повратног одговора. Писано је Јакуп-паши у Нишу, Асан-бегу у Прокупљу, за ког су српске власти сазнале да је претио оним људима који би издали имена разбојника.⁵

Арбанаси су на простору Козничког среза априла 1840. украли Петру Ђорђевићу из Разбојне два вола и Сими Павловићу из Жупе једног коња, које су продали. Као разбојници означени су Ахмет Пашић и Амет Сеиди Спасић из Сибнице, Прокупачке нахије. Неком Милоју из села Батота побегла су два вола и четири краве, а Арбанаси из Велике Плане су их ухватили и продали. Кузману Петаковићу и Василију Синђелићу из Шошића украдени су волови и то Кузману два, а Василију један, а као кривци су означени становници села Куршумлијске нахије. Према извештају старешине Козничког среза Марка Протића од 26. маја, Арбанаси су украли око 20. маја 1841. Сими Павловићу из Жуња и Рачићу Јанићу из Батота по четири вола. Сазнало се да је Мемет из Музаћа, Прокупачке нахије учествовао у тим крађама. Поменути Сима је прешао у Турску да би пронашао украдене волове, али пошто није успео он је украо шест волова са турске стране и пребацио их у шуму у свом селу. По тужби Станоја Гавриловића из села Равништа, Крушевачког среза, Арбанаси из села близу границе (Јошанице и Пребрезе) у Прокупачкој нахији 31. маја 1841. прешли су на српску страну и пошто нису нашли никог код његове куће, јер су сви били на копању кукуруза, украли су му једног коња доратаста и једну кобилу доратасту са ждребетом, пет кошуља, једне сукнене чакшире и велику секиру⁶ (Савић 2021: 270–272)

Неки Ахмет и Таир, Кубуров син, обојица из Маврића, украли су септембра 1841. Ђирку Арсићу из Бобота у Козничком срезу две кобиле са ждребадима и коња који је био на паши у алији Копаоник. Исти су украли од Милије Вуксановића из Шарпеља, Јошаничког среза 15, Илији Симоновићу три, Тодору Ниничу једног и Павла Вучетићу једног коња. Арбанас Селман из села Пребрезе украо је августа 1841. Вукићу Вукајловићу из села Мајдева Крушевачког среза два вола који су били у шуми села Суваје.⁷

Крајем октобра 1841. послат је нови извештај о крађама стоке у Крушевачком округу. Јовану Виријевићу из Разбојне украдено је седам оваца и 20 коза из тора.

5 ДАС, Министарство иностраних дела (=МИД) – Инострано одељење (=И), 1841, Ф VII, Р 62, Министарство унутрашњих дела – Министарству иностраних дела, 10. јун 1841; Начелство Крушевачког округа – Министарству унутрашњих дела, 5. јун 1841. године.

6 ДАС, МИД – И, 1841, Ф VII Р 62. Списак покрадене стоке у Крушевачком округу у периоду 1840–1841. године.

7 Ове податке српске власти добиле су од бесације Максута из Латове и Муставе спахије. ДАС, МИД – И, 1841, Ф VII Р 62, Министарство унутрашњих дела – Нишком приштинском и прокупачком паши, 22. септембар 1841. године.

Сазнало се да је ту стоку украо неки Ибрахим Шабановић из Сибнице, Прокупачке нахије. Начелник Козничког среза Протић јавио је крајем октобра 1841. да је погранична ограда између карауле Јанкове клисуре и Мачије шапе за један пушкотмет изгорела и да су тада украдене две кобиле М. Ерићу из Разбојне. Сазнали су да је неко из Сибнице то урадио и да су погранични плот упалили сибнички чобани. У Јошаничком срезу је крајем августа 1840. украдено седам комада волова и једна ја-лова крава Стојану Зорићу из Каменца код Груже, који је исте дао на чување у али-ји Копаоник неком Тиодору Петровићу из села Рајчића, Јошаничког среза. Дошло се до информација да су ову стоку украли неки Вучко и Милован и да су је продали на Косову.⁸

Крајем 1841. на простору Козничког среза Арбанаси из Куршумлијске нахије, Мурат из Баћо Главе, Сеишеј из Куршумлије, Баресов из Жагрова и Асан Барја из Сирнице су током ноћи из државне механе на састанку Јанкова клисуре и то испод катанца украли и одвели четири коња, једног ђумрукцији Мијаилу Браљинцу, другог латову састанка Обраду Јовановићу, трећег Петру Меанџији исте механе и четвртог Јакову Штитарцу из Крушевца, који је ту ноћ преноћио на састанку. Према сазнањима до којих су дошле српске власти, украдени коњи су се налазили у Куршумлији код арбанашких коџабаша. Према извештају Начелства Крушевачког округа крајем 1841. Арбанаси из Предворице, Прокупачке нахије извршили су крађу 33 бржава коза и једног овна од Радоице Дмитровића из села Витановца. Надлежне српске власти тражиле су од турских представника да се поменута стока врати, а кривци казне. Арбанаси су и крајем 1841. током ноћи, прешавши границу у селу Батоту, Миленку Радосављевићу из тог села украли из обора 44 овце и 24 козе. Сазнали су да се стока налазила код неког Арнаутина Елезовића у селу Сагоњеву, Куршумлијске нахије, удаљеном један сат од границе.⁹

Српске власти су на основу свих информација које су добијале саставиле списак покрадене стоке током прве половине 1842. године.¹⁰

Списак покрадене стоке из Крушевачке нахије од почетка 1842. до јула исте године

1. Цветку Стевановићу из Брзећа, Козничког среза украдена су два вола и то од стране Мијаила Милетића из села Блажева Пазарске нахије, који је према сазнањима оба вола заклао и појео;
2. Веселину Мијаиловићу из Батота, Козничког среза украдено је 15 говеда од стране Ишљамовића из Сагоњева, Куршумлијске нахије;
3. Сави Здравковићу из Батота украдена су четири вола од стране непознатог лица, а према сазнањима животиње су отеране у Куршумлијску нахију;

8 ДАС, МИД – И, 1841, Ф VII Р 62. Списак покрадене стоке у Крушевачком округу у периоду 1840–1841. године.

9 ДАС, МИД – И, 1841, Ф VII Р 62, Начелство Крушевачког округа – Министарству иностраних дела, 1. децембар 1841. године; Исто, Ф II Р 152, Министарство иностраних дела – Исмаил-пашин лесковачком 22. јануар 1842. године.

10 ДАС, МИД – И, 1842, Ф II Р 152.

4. Милојку Враћанцу из Породина у Бугар Моравском срезу украден је један коњ који се према тадашњим сазнањима налазио код паше у Нишу. Окривљен је Стојко Шоп из Бреснице, Нишке нахије. Окривљени Стојко је ухаћен и затворен због истог и сличних злочина у Нишу;
5. Стојану Павловићу из Вукање, Бугар Моравски срез, украдено је шест коња који су отерани у Нишку нахију;
6. Петру Веселиновићу из Рлице, Бугар Моравски срез, украдена су три вола;
7. Милосаву Антонијевићу (из истог села) украден је један во;
8. Лази Баићу (из истог места), два вола;
9. Стеви Цветковићу (из истог места), два вола;
10. Стоји Цветковићу из истог села шест волова и две краве;
11. Ђорђу Н. из Дашнице, Бугар Моравски срез два вола.

Крајем 1841, шесторица Арбанаса са још једним Србином прелазе границу на простору Бугар Моравског среза и изнад села Породина налазе неког момка, Миленка Миљковића, из истог села, који је кренуо у лов и приморавају га да крене са њима по планини Јастрепцу и тек га предвече пуштају, а они одлазе према Равној гори. Због поменутог случаја Миленко је морао да буде подвргнут карантинским правилима. Поред тога, двојица Арбанаса, синови Амер и Муставе из Новог Села – Прокупачке нахије прешли су код Вукањске (Гребачке) карауле где су запуцали и ранили српског стражара Јакова.¹¹

Интервенција српских државних органа имала је ефекте у неким случајевима, јер су Арбанаси морали да врате отете овце, 38 брава украдених од неког Миленка из Крушевачког округа. Међутим то је био само мали део, враћен уз помоћ Исмаил-паше лесковачког марта 1842. године. Уз његову интервенцију враћен је и део стоке која се налазила у селу Сагоњеву и она је враћена преко састанака Јанкова клисура Пирку и Обраду. Према извештају лесковачког паше део стоке није успео да пронађе јер је била послата у Приштинску нахију. Представници приштинског и прокупачког паше нису били расположени за сарадњу у вези са покраденом стоком. Посебно се истицао захтев Милије Вукосављевића из села Шарпеља у Јошаничком срезу који је молио да му се врати 20 комада кљусади, који су се налазили код сина Таира Кубуровића, код Ахмета, Аличиног брата, Мале Турчина, његовог брата из села Маврића и Ездимира и Ђурковића, Срба из Градца¹² (Савић 2021: 272).

Крајем 1841. и почетком 1842. група разбојника неовлашћено прелази границу и краде пет говеда која су се налазила на паши, али том приликом наилазе

11 ДАС, МИД – И, 1842, Ф II Р 152, Министарство иностраних дела – Исмаил-паши лесковачком 20. фебруар 1842. године.

12 ДАС, МИД – И, 1842, Ф II Р 152, Министарство иностраних дела – Исмаил-паши лесковачком 28. фебруара 1842; Министарство иностраних дела – Начелству Крушевачког округа, 27. март 1842; Начелство Крушевачког округа – Министарству иностраних дела, 23. марта 1842. године.

на Србе из села Омашнице који су ограђивали погранични плот, па их они спречавају да говеда пребаце у Турску. О свему овоме Министарство иностраних дела обавестило је нишког пашу.¹³ И током фебруара и марта 1842. настављени су сукоби на граници. Тада је дошло чак 40 Арбанаса на састанак Јанкову клисуру, предвођени коџабашом из Блаци Незиром Севићем. Они су тражили да пређу границу да би повратили стоку коју су према њиховим речима њима узели као капару за жито које још нису добили. На основу извештаја видимо да су они стално провоцирали и чекали погодан тренутак да запуцају и убију неког српског стражара. Када им није дозвољен прелазак, они су запуцали. Такви испади настављани су и у наредним месецима, када су Арбанаси пуцали из пушака и граничну капију пробиле на три места. Они су и претили да ће након завршетка зиме и отапања снега поново са још већим снагама напасти српску границу. Министарство иностраних дела писало је турским пашама, тражећи од њих да обуздају Арбанасе, што они или нису могли или нису желели. Исмаил-паша је у својим одговорима истицао да су погранична места и састанци близу, да многи Арбанаси често долазе због трговине, а и да су „Арнаути људи немирни“, па је предлагао српским властима да укину састанак Јанкова клисура и да га пребаце на Суповац или негде другде, што наравно српске власти нису прихватале, већ су наређивале да се на сваку сило адекватно одговори.¹⁴

Током 1842. дошло је до убиства стражара Мајдевачке карауле Милисав Богдановића. Првобитно је био оптужен Азир Јашаревић, Арбанас из села Гргура, Прокупачке нахије, али пошто је то била погрешна информација, утврђено је да су убице Демир из села Станаца, Куршумлијске нахије, Весел Лаучија из Приштинске нахије и Осман Трампакија из села Гашице у Прокупачкој нахији¹⁵ (Савић 2021: 285–286).

У Козничком срезу марта 1842. Арбанаси из Гргура, Куршумлијске нахије, украли су Миленку Павловићу и Цветку Симоновићу из Златара по два вола, с тим што је један во побегао и стигао до састанка Јанкова клисура, па је враћен оштећеном.¹⁶

Током јула 1842. Арбанаси краду у Козничком срезу Радовану Виријевићу из Разбојне седам волова, затим кмету села Брзећа Мијаилу Јаховићу коња и кобила са ждребетом. У селу Богишу украли су пет кобила и пребацили у Нови Пазар. У Крушевачком срезу Филипу Богоевићу, кмету из Купаца украдена су два вола,

13 ДАС, МИД – И, 1841, Ф VII Р 62, Министарство унутрашњих дела – Министарству иностраних дела, 30. децембра 1841; Министарство иностраних дела – нишком паши, 2. јануар 1842. године.

14 ДАС, МИД – И, 1842, Ф II, Р 9, Министарство иностраних дела – Исмаил-паши лесковачком, 7. март 1842; Министарство иностраних дела – Министарство унутрашњих дела, 30 априла 1842. године.

15 ДАС, МИД – И, 1842, Ф II, Р 69, Министарство иностраних дела – Исмаил-паши лесковачком, 24. април 1842. године

16 О овоме је Министарство известило лесковачког Исмаил-пашу 21. марта 1842. године. ДАС, МИД – И, 1842, Ф II Р 152, Начелство Крушевачког округа – Министарству иностраних дела, 16. март 1842. године.

Миладину Миљковићу и Благоју Ђорђевићу по један во. У селу Јабланица украдено је 12 волова и 16 крава у истом периоду.¹⁷

О упадима Арбанаса крајем септембра 1842. извештавао је начелник Крушевачког среза Илија Павић. Тада је дошло до сукоба на караули Суво брдо и након пушкарања Арбанаси су се повукли. Два дана након споменутог догађаја у селу Купцима Арбанаси су украли две кобиле са једним мушким и једним женским ждребетом од Николе Марковића. Благоју Мијаиловићу украли су једну кобилу са женским ждребетом и прешли у Турску. Истог дана сукобили су се и на караули Средњак са српским стражарима. Неколико дана након поменутих крађа и сукоба исти се понављају. У Мајдевском потоку пуцали су на Пауна Николића из села Мајдева. Крушевачко начелство дошло је до сазнања да се радило о Арбанасима из Лесковачког пашалука, али остале појединости није успело да сазна. Више власти су о свему обавестиле лесковачког пашу, а Начелство је добило савет да се појача чување границе, да старешине чешће обилазе сва погранична места и проверавају спремност и присутност стражара на караулама.¹⁸

Поред Крушевачког, посебно су били изложени Јошанички и Кознички срез. Према извештају капетана Јошаничког среза Филипа Прибаковића током октобра 1842. турски сејмени из Новог Пазара неовлашћено су прешли границу и украли четири коња из села Поповог Поља и то од: Глигориа Арсенијевића из Руднице једног коња, а од Мине Коминца три коња. Латиф Турчин из села Жарче, Пазарске нахије, украо је коња од Аксентија Видевића из села Руднице и то испред његове куће са све самаром и букагијама. Према сазнањима капетана Прибаковића стока је представљена као мангуп (без власника) и пребачена у Нови Пазар где је предата муселиму. У Козничком срезу начелник Марко Протић је известио од преласку 40–50 Арбанаса из Куршумлијске нахије који су напали караулу Мала липа, где је дошло до пушкарања са српским стражарима. Тада је рањен један Арбанас¹⁹ (Савић 2021: 283).

Пошто стање на граници Крушевачког округа није било сигурно и током 1843, а крађе стоке су настављене становници Јошаничког среза тражили су дозволу да пређу у Турску и поврате украдену стоку. Пошто их је начелник Прибаковић смиривао, обећали су да ће сачекати три дана и да ће након тога морати сами да се организују. Начелник Јошаничког среза доставио је Начелству Крушевачког округа списак украдене стоке у повереном му срезу у периоду од септембра 1842. до јуна 1843, што је приказано у Табели 3.²⁰

17 ДАС, МИД – И, 1842, Ф П Р 152, Начелство Крушевачког округа – Министарству иностраних дела, 13. јула 1842; Начелство Крушевачког округа, рапорт – Министарству иностраних дела, 16. јула 1842; Начелство Крушевачког округа – Министарству иностраних дела, 20. јул 1842. године.

18 ДАС, МУД – II, 1842, Ф I, Р 118, Начелство Крушевачког округа, рапорт – Високославном Привременому Правленију Србија, 21. септембар 1842. године.

19 ДАС, МУД – II, 1842, Ф I, Р 118. Начелство Крушевачког округа, рапорт – Привремена српска управа, 21. септембар 1842. године; Привремена српска управа – Начелству Крушевачког округа, 29. септембра 1842. године; Начелство Крушевачког округа – Привременој српској управи, 28. септембра 1842. године

20 ДАС, МУД – II, 1843, Ф XIII, Р 11, Начелник Јошаничког среза капетан Прибаковић – Начелству Крушевачког округа, 16. јун 1843. године.

Табела 3. Списак украдене стоке народу Јосаничког среза
у периоду од септембра 1842. до 15. јуна 1843. године

Бр.	Име и презиме	Име села	Коња	Кобила	Ждребци од 2 и 3 год.	Волови	Краве
1.	Вучић Лугоња	Бања	1	2			
2.	Јаков Величковић	Црна Глава	1				
3.	Тома Ђорђевић	Исто	1	1	1	1	
4.	Мина Јанковић	Крива Река				2	
5.	Стеван Чомаш	Доброевина				1	
6.	Мина Прдњак	Казановић	1			2	
7.	Ђорђе Поповић	Кугоровица				2	
8.	Радивој Вукоевић	Селиште				3	
9.	Нико Секулић	Исто	1				
10.	Радоица Секулић	Исто	1				
11.	Лазару Крушевац	Исто	1				
12.	Еремија Крушевац	Исто	1				
13.	Антоније Крушевац	Исто		1	1		
14.	Никола Трикошанин	Лисине				4	1
15.	Милић Крушевац	Чајтина				1	
16.	Милета Кретић	Исто	1				
17.	Евта Ђосовић	Гумнитић				3	
18.	Јован Гуша	Равна њива				4	
19.	Милица удовица	Исево				2	
20.	Милета Пешаковић	Исево	1				
21.	Тодор Нинић	Јариње	1				
22.	Ђорђе Живковић	Ново село	1				
23.	Димитрије Пеић	Рудница	1	1			
24.	Ђира Карановић	Исто		1			
25.	Стеван Лазић	Шипачна		2	2		
26.	Анђелко Лазић	Исто		1			
27.	Филип Баловић	Исто		1			
28.	Риста Чеперковић	Исто	1				
29.	Милутин Ђирковић	Џеп				2	
30.	Петрар Мишовић	Бадањ				2	7
31.	Мина Котинац	Рудница	1	1	1		
32.	Глигорије Бошњак	Исто	1				
33.	Аксентије Виријевић	Исто	1				
34.	Јован Радивоевић	Казановић		2	1		
35.	Игњат Ђурчић	Исто	1				
36.	Мила Вуксановић	Шарпел	2	10	4		
37.	Јаблан Лештанин	Казановић	1	2	1		

Бр.	Име и презиме	Име села	Коња	Кобила	Ждребци од 2 и 3 год.	Волови	Краве
38.	Тривун Живковић	Црноглава	1	4	1		
39.	Вукосав Живковић	Исто		2	1		
40.	Илија Петровић	Исто		2	1		
41.	Диша Богдановић	Исто	2	3	1		
42.	Миленко Личкир	Исто		2			
43.	Ђора Прдњак	Казановић		1	1		
44.	Петар Прдњак	Исто		1	2		
45.	Сава Лиштанин	Исто			1		
46.	Витор Лиштанин	Исто		1			
47.	Милутин Ђирковић	Џеп					9
Укупно:			24	41	19	29	17

У Јошаничком срезу покрадена су 24 коња, 41 кобила, 19 ждребаца, 29 волова и 17 крава и то само од септембра 1842. до јуна 1843. године.

Током маја 1843. дошло је до сукоба са Турцима код карауле Мечкина шапа која се налазила близу састанка Јанкова клисура. Тада је рањен један српски стражар, док су нападачи након тога отерани од границе. И код карауле Церови дошло је до преласка осморице Турака на које су српски граничари запуцали и успели да ране једног Турчина. И током јула 1843. настављени су напади на српску границу, а према извештајима са састанака и карантина „кордонски плот“ је био на више места разваљен и налазио се у веома лошем стању. На српским караулама налазила су се четири стражара, а Арбанаса је било током напада 15–16, што је свакако био велики проблем за српске граничаре. С друге стране, Арбанаси су били сложнији и, уколико би неки њихов племенски члан био убијен, они су организовали крвну освету и одмах се појављивали на граници, чак по њих 50–60 (Савић 2021: 283).

Током новембра 1843. Радовану Накићу из села Бука украдено је 50 брва оваца. Зато је начелник округа Радован Петровић изашао на границу и договорио састанак са Сеиди Менџом, који му је дао бесу да ће он, ако се било шта украде од Јанкове клисуре до Суповца, докле се његов фис простирао, он да врати.²¹

У Крушевачком округу у периоду од 23. априла 1842. до 19. јула 1843. евидентиран је следећи број крађа: у Крушевачком срезу евидентирано је 40 људи и 117 комада покрадене стоке; у Јошаничком срезу 60 људи и 282 комада стоке (146 коња, 94 говеда, 8 оваца и 24 коза); у Козничком срезу уписано је 27 људи и 394 комада стоке, док је из Бугар Моравског среза евидентирано 15 људи и 528 комада стоке (180 коња, 182 говеда, 123 оваца и 48 коза)²² (Савић 2021: 272).

Јошанички срез био је посебно угрожен јер је, са једне стране, имао проблем са Арбанасима из Куршумлијске нахије, а с друге стране, проблеме су задавали

21 ДАС, МУД – II, 1843, Ф XIII, Р 11, Начелство Крушевачког округа – Министарству унутрашњих дела, 21. октобар 1843. године.

22 ДАС, МУД – II, 1843, Ф XIII, Р 11, Списак покрадене стоке у Крушевачком округу од 23. априла 1842. до 19. јула 1843. године

Турци из Пазара. Буљукбаша Новопазарске нахије Ариа Бербериштанин организовао је упад у село Џеп у Јошаничком срезу са 80 Турака, са циљем да опљачкају 60 грла говеда. У тој намери нису успели јер је старешина Прибаковић успео да организује народ и сачува стоку. Напади из Новог Пазара настављени су и наредном периоду, а поред буљукбаше Арие спомиње се и буљукбаша Аидин. Они су стално организовали нападе на границу, крађу стоке, злочине, убиства људи. Аидин је са неколико сејмена покушао да украде 20 комада говеда из села Рудничког, али су српски стражари успели да то спрече. Буљукбаша Ариа је са 20 сејмена прешао у село Равна Њива и Стевану Гуши украо 11 комада говеда, које је успео да пребаци преко границе²³ (Савић 2021: 283–284).

Током септембра 1843, догодило се убиство буљукбаше Исевске карауле која се налазила у Јошаничком срезу. Према сачуваним извештајима, сазнајемо да се око 60 Арбанаса из села Маврића организовало са циљем крађе стоке. Они су тада организовали диверзију. Наиме, њих око 25 чекало је код Гумничке карауле са циљем да убију неког стражара, што би збунило страже и сељаке и Арбанаси би могли неометано да опљачкају село. У намери нису успели, осим што су украли неколико коза од неког сиромашног човека. Ипак, том приликом страдао је Милован Ковачевић, буљукбаша Исевске карауле, на кога су Арбанаси запуцали и убили га на пола пута између Исевске и Гумничке карауле. Када су остали стражари чули пуцње, кренули су према том месту, али су затекли мртвог буљукбашу кога су Арбанаси опљачкали, тј. скинули су му одећу и „само га у гаћама оставили били“. Поред тога, одсекли су му ухо и однели са собом. Одмах по сазнању на лице места изашао је и старешина Прибаковић, који је преко бесација сазнао да су злочинци Арбанаси из села Маврића који су имали подршку и сарадњу појединих Срба и то: Еремије Даничића из села Црнитава у Пазарској нахији, Јована Белчевића из Белог Брда, Стевана Челе из Равништа и Максима Вучића из Бозољина, Вучитрнске нахије. Поред тога, истакнуто је да су они све то чинили уз прећутну подршку турских буљукбаша. О свему је обавештено и Министарство унутрашњих дела, док су страже на поменутих караулама биле дуплиране²⁴ (Савић 2021: 284).

О свим наведеним догађајима и проблемима на границама Крушевачког округа Министарства су прикупила податке и обавестила Порту. Алекса Симић је предао такрир (извештај о злочинима над српским народом) и то два пута, први у јулу, други у септембру 1843. године. Порта је издала наређење румели валису муширу Саид-паши и предала му писану заповест да умири Арбанасе и надокнади учињену штету, као и да се злочинци, хајдуци и њихови помагачи казне²⁵ (Савић 2021: 272–273).

23 Начелство Крушевачко писало је о овом случају новопазарском муселиму Јусуф-бегу 27. новембра 1843. године. ДАС, МУД – II, 1843, Ф XIII, Р 11, Начелство Крушевачког округа – Министарству унутрашњих дела, 21. октобар 1843. године; Начелство Крушевачког округа – Министарству унутрашњих дела, 29. новембар 1843. године.

24 ДАС, МУД – II, 1843, Ф XIII, Р 21, Начелство Крушевачког округа – Министарству унутрашњих дела, 9. септембар 1843; Начелник Јошаничког среза – Начелству Крушевачког округа, 4. септембар 1843; Начелство Крушевачког округа – Министарство унутрашњих дела, 13. септембар 1843. године.

25 ДАС, МУД – II, 1843, Ф XIII, Р 21, Министарство иностраних дела – Министарству унутрашњих дела.

Упади пљачкаша и крађа стоке на простору Крушевачког округа, али и пограничним крајевима Кнежевине Србије, настављени су и у наредним годинама, током уставобранитељске владавине (Савић 2021: 273–279; Савић 2022: 9; 15–16).

Један од значајнијих догађаја који је довео до проблема на границама Крушевачког округа и појаве великог броја збегова била је Нишка буна 1841. године. Она је довела и појаве хајдучије и представника српске власти који су јавним или тајним каналима помагали српски народ ван граница тадашње Кнежевине Србије (Перуничих 1978: 593, 598; Савић 2021: 331, 336; Андрејевић 2003: 108–115; 131–132; Стојанчевић 1991: 56; Недељковић 2012: 16–23).

Још од периода разграничења 1834. године, стање на граници Крушевачког округа било је нестабилно. Пушкарања, прелази, напади, рањавања српских стражара, старешина, чак и убиства обележила су посматрани период. Посебно се истичу нелегални преласци који су у почетку били у вези са обрадом имања, коришћења воденица или ливада, а након 1839. спомињу се догађаји везани за нелегалну трговину, непоштовање карантинских правила и крађу стоке, која је посебно била изражена у Крушевачком округу. Као злочинци најчешће се спомињу Арбанаси, Турци, али било је у тим групама и Срба, који су живели ван Кнежевине Србије. Српске власти су реаговале на све могуће начине, чувале границу, добијале информације од бесација и највећу помоћ имале од лесковачког паше, који је по некад организовао повратак украдене стоке. На основу свега изложеног закључујемо да је стање на граници Крушевачког округа у периоду након разграничења, а посебно након 1839. било веома тешко и испуњено великим бројем изазова за аутономну српску кнежевину.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Државни архив Србије (ДАС)

Министарство унутрашњих дела (МУД) – Полицајно одељење (II)

Министарство иностраних дела (МИД) – Инострано одељење (И)

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Марковић-Мишковић 2010: Марковић Зоран-Мишковић Светлана. *Књажевска канцеларија, Јагодинска нахија, ѿрећа књиа (1830–1835)*. Јагодина: Историјски архив „Средње Поморавље“ Јагодина.

Перуничих 1978: Перуничих Бранко. *Алексинац и околина*. Београд: Скупштина општине Алексинац.

Петровић (1901²): Петровић Мита. *Финансије и усїанове обнoвљене Србије до 1842. ģодине, књиа I*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.

ЛИТЕРАТУРА

Андрејевић 2003: Андрејевић Севделин. *Нишке дуне, ослободилачки ѿкреїи од 1833. до 1842. ģодине*. Ниш: Просвета.

Бојић 2009: Бојић Славољуб. „Војска и гранични сукоби у Козничком срезу“. Д. Бонѿић, И. Брборић (ур.), *Жуїски зборник 4*. Александровац: Завичајни музеј Жупе, 165–184.

Љушић 2004: Љушић Радош. *Кнежевина Србија 1830–1839*. Београд: Завод за уѿбенике и наставна средства.

- Илић 2022: Илић Жарко. „Разграничење Кнежевине Србије и Османског царства 1830 –1834.“ *Историјски часопис LXXI*. Београд: Историјски институт, 283 –330
- Недељковић 2012: Недељковић Славиша. „Учешће Арбанаса у гушењу Нишке буне 1841. године“. *Устјанци и побуне Срба у Турској у XIX веку, Поводом 170 година од издијања Нишке буне*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 7 –24.
- Савић 2021: Савић Александар. *Кнежевина Србија и Османско царство (1839 –1858)*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Филозофски факултет.
- Савић 2022: Савић Александар. „Нишки валија Мехмед Хуршид-паша и крађа стоке у пограничним селима Крушевачког округа 1850 –1851.“ *Сведок времена 1*. Крушевац: Удружење историчара Расинског округа, 7 –18.
- Стојанчевић 1995: Стојанчевић Владимир. „Два оружана сукоба на српско-турској граници из времена прве владе кнеза Милоша Обреновића. Прилог познавања прилика прошлости Крушевачког краја“. *Из историје Србије Другој устјанка и кнез Милошеве владе 1815 –1839*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 225 –239.
- Стојанчевић 1991: Стојанчевић Владимир. *Устјанак 1841. године у Југоисточној Србији*. Лесковац: Народни музеј.

Bojan D. PANIĆ

Miroslav D. PEŠIĆ

THE SITUATION ON THE BORDER OF THE KRŠEVAC DISTRICT FROM 1839 TO 1843

SUMMARY

The paper presents the situation on the border of the Kruševac district in the period after the abdication of Prince Miloš until the establishment of the era of constitutional defenders and the time of Prince Aleksandar Karadorđević. The Kruševac district was on the border and this led to constant incursions by Turks and Arbanas, which were reflected in illegal crossings, unauthorized trade, non-compliance with quarantine rules, cattle theft, which was at its peak in this period, but continued during the entire rule of the defenders of the constitution. Jošanički and Koznički srez were especially threatened, but the situation was no better in Bugar Moravski and Kruševac srez. The Serbian authorities reacted, informed the representatives of the official Ottoman authorities, but also tried in all other ways to preserve their territory, and thus their autonomy.

Keywords: Bugar Moravski srez, border, Jošanički srez, cordon offenders, Koznički srez, cattle theft, Kruševacki srez.